

Makale Künyesi (Araştırma): Özer, N. ve İbe Akcan, P. (2022). Türkçede hitap ifadeleri: anlam ve sözcük türü temelinde bir ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 382-407.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1000242>

TÜRKÇEDE HİTAP İFADELERİ: ANLAM VE SÖZCÜK TÜRÜ TEMELİNDE BİR ULAMLAMA

Nuriye ÖZER¹
Pınar İBE AKCAN²

ÖZET

Türk kültürü gibi toplumcu (İng. collectivist) kültürlerin toplumun her bir üyesini kendilerine özgü özellikleri bakımından bir diğer üyeden ayırma eğiliminde oldukları bilinmektedir (Hofstede, 1994). Bu kültürel eğilimin bir yansıması olarak Türkçe geniş bir hitap ifadeleri dizgesine sahiptir. Türkçedeki çeşitlilikleri ve günlük dildeki kullanım sıklıkları hitap ifadelerinin önemli bir çalışma alanı olarak betimlenmesini gerekli kılmaktadır (Gao, 2014, s. 2615; Clayman, 2010, s. 162). Derlem temelli bu çalışma, Türkçede yer alan hitap ifadelerini ve biçimbilimsel çeşitmelerini saptamayı ve bu ifadeleri sınıflamayı hedeflemektedir. TNCv.3.0 üzerinden elde edilen veri temelinde yürütülen bu çalışmada hitap ifadeleri çoklu ortamlardan da yararlanılarak derlenmiş ve kapsamlı bir hitap ifadeleri veritabanı kullanılmıştır³. Hitap ifadelerinin sınıflandırılması için Braun (1988) ve Dunkling'in (1990) önerileri Türkçeye uyarlanmıştır. Alanyazındaki sınıflamalara koşut biçimde Türkçe hitap ifadeleri sözcük türü açısından adil hitap ifadeleri (sen ve siz) ve ad hitap ifadeleri olarak ikiye ayrılmış, ad hitap ifadeleri (sevgi sözcükleri, unvanlar, akrabalık terimleri, sözde akrabalık terimleri, saygı bildiren hitaplar, yakınlık bildiren hitaplar, olumsuzluk bildiren hitaplar biçiminde yedi grupta incelenmiştir. Çalışmada her bir hitap alt ulamının ayırıcı özellikleri kullanım örnekleriyle birlikte sunulmuştur. Türkçe hitap ifadelerini geniş bir bakış açısıyla ele alarak dizgeyi

¹ Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Anabilim Dalı, Arş. Gör. nuriyeozer@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4083-3926>

² Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Anabilim Dalı, Doç. Dr. pinaribe@mersin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7033-9227>

³ Çalışmada Özer, N. (2019) için oluşturulan veritabanından yararlanılmış ve bir bölümü Özer, N. ve P. İbe Akcan (2021)'de sözlü olarak sunulmuştur.

betimlemeyi amaçlayan bu çalışmanın, uygulamada anadil ve yabancı dil eğitimi, çeviri, sözlükçülük, doğal dil işleme dışında dilbilim dışı alanlara da katkıda bulunabileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hitap ifadeleri, derlem dilbilim, kullanımbilim.

ADDRESSING TERMS IN TURKISH: A CLASSIFICATION BASED ON THEIR PART OF SPEECH AND PRAGMATIC PROPERTIES

ABSTRACT

It is a well-known fact that collectivist cultures like Turkish tend to distinguish the members of the society from each other on the basis of their unique characteristics (Hofstede, 1994). As a linguistic consequence of this cultural tendency, Turkish has an extensive addressing system. In addition to their abundance in number in Turkish, their frequency of usage in daily interaction (Gao, 2014, p. 2615; Clayman, 2010, p. 162) make the explanation of the system a motivating area of study. The study is a corpus-based one conducted to detect the linguistic devices and their variations in the addressing system in Turkish and an attempt to classify the detected terms. The data collected from TNCv.3.0.⁴ extended with the terms collected from multimodal sources in order to create a comprehensive database. Braun's (1988) and Dunkling's (1990) classification were adapted to understand the system. As cited in literature, Turkish addressing terms can be classified as the pronominal ones (sen, siz) and nominal ones based on their parts of speech. Current research subdivides the nominal ones into seven sub-classes as the kinship terms, fictive kinship terms, familiarizers, endearment terms, mockeries, titles, and honorifics. All the discursive features of sub-classes are depicted by the help of the analyzed examples. The study aims overall to describe Turkish addressing system comprehensively and it is supposed that the study can also contribute to the applications in education, translation, natural language processing and lexicography as well as nonlinguistic areas of study.

Keywords: Addressing terms, corpus linguistics, pragmatics.

⁴ The study uses the database constituted in Özer, N. (2020) and a part of it is orally presented in Özer, N. ve P. İbe Akcan (2021).

GİRİŞ

İletişim sürecinde, kodun yani dilin olanakları çerçevesinde, yüzlerce seçenek arasından diğerlerini dışlayarak bir hitap/seslenme ifadesini seçip kullanmak basit eylemi aslında ardında oldukça fazla değişkenli bir işlemlemeye işaret etmektedir. Bu nedenle dilsel işaretleyici/düzenleyici olarak adlandırabileceğimiz hitap ifadeleri her tür iletişim ortamında yüksek sıklıkta kullanılmakta, ifadeyi sayıca ya da tutumca işaretleme görevi görmekte, söylemin bütününe kullanımsal ve duygudurumsal açılardan katkı sağlamakta, konuşucu, dinleyici, ya da üçüncü kişi için kullanabilmekte, kullanımı zorunlu ya da seçimli olabilmekte, seçimlerini belirleyen dilsel ya da etnik köken, din, lehçe, cinsiyet, yaş, sosyal statü, konuşucular arasındaki ilişki, cinsel seçim vs. gibi toplum-dil etkileşimine ilişkin etkenler kadar birey diline özgü özellikler gibi dil dışı nedenler de bu birimlerin kullanımında belirleyici olabilmektedir. Bilişsel olarak baktığımızda, konuşucu, dinleyici, bağlam ve söylemin kendisine ilişkin kimi özelliklerin ön plana çıkarılması ve kimi özelliklerin geri plana itilmesi gibi bir işlem gerektirmektedir. Seçimlerini belirleyici etkenlere bakıldığında, toplum dili, birey dili ve bunlara ilişkin çok sayıda değişkenin devreye girdiği bir alan, dilsel açıdan bakıldığında ise, biçimsel olarak, sözcük türü olarak değişkenlik gösteren, sözdizimsel olarak tümce içi farklı konumlarda bulunabilen, kullanımsal olarak da farklı işlevler atanabilen birimler oldukları görülmektedir. Psikoloji, sosyoloji, çeviribilim alanlarında da farklı yönleriyle sıklıkla incelenmiş birimler olmaları nedeniyle de dilsel olarak bütüncül biçimde incelemenin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu hedefle öncelikle bu çalışmanın Kuramsal Çerçeve bölümünde ve yabancı alanyazın özetlenmiş, Yöntemsel çerçevenin sunulmasının ardından Bulgular ve Tartışma bölümünde Türkçe veri üzerinden yapılan sınıflandırma, derlem verisinden örneklerle birlikte sunulmuş ve Sonuç ve Öneriler bölümünde bulguların, konu çalışmalarına sağlayabileceği katkılara ilişkin sezdirimlere yer verilerek ve bu çalışmanın kısıtlılıklarından yola çıkarak sonraki çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Hitap ifadeleri günlük dilde kullanım sıklıklarıyla koşut biçimde alanyazında da geniş yer tutmaktadır. Egzotik diller, basitleştirilmiş diller, kırma diller de dahil olmak üzere oldukça fazla sayıda dilde çalışılmış olması kültüre özgü yönünün de tanıtıdır. İngilizcede (Brown ve Ford,1961), İspanyolcada (Fitch,1991), Fransızcada (Morford 1997; Lambert ve Tucker, 1976), Almandaca (Winchatz 2001; Norris, 2001), İtalyanca (Bates ve Benigni, 1975; Danesi ve

Lettieri, 1983), Çince (Chao, 1956; Song, 1994), Rusçada (Friedrich,1966), Arapçada (Parkinson, 1985), Korecede (Clancy, 1997), Litvancada (Klimas, 1994), Estoncada (Keevallik, 1999), İzlandacada (Jones, 1965), Yorubada (Oyetade, 1995), Keşmircede (Koul, 1995), Hintçede (Mehrotra, 1981), Keçuvada (Moles, 1974), Burmancada (Thompson, 1965), Assam (Benedict, 147), Jarawadada (Conant, 1961), Bengalcede (Das, 1968; Emihovich, 1981), Akanda (Agyekum, 2006), Manambudada (Aikhenvald, 2008), Dagbanlide (Salifu, 2010), S'gaw Karende (Pabst, 2016), Karay Türkçesinde (Güllüdağ, 2012), Manggaraide (Semiun, 2018), Bantu dillerinde (Sommer ve Lupapula, 2012; Mashiri, 1999) çalışmaları öne çıkar.

Alanyazına büyük ölçüde yön veren çalışmalara dayalı olarak, hitap ifadelerinin daha çok anlambilim, toplumdilbilim ve edimbilimsel çerçevede incelendiği söylenebilir (Brown ve Gilman, 1960); (Ervin Trip, 1972); (Lambert ve Tucker, 1976); (Kroger, Wood, ve Kim, 1984); (Braun, 1998) ve (Dickey, 1997). Hitap ifadelerine ilişkin pek çok farklı sınıflama önerisine ulaşmak mümkündür (Mehrotra,1981); (Chaika,1982); (Braun,1988); (Dunkling, 1990); (Fitch,1998); (Aliakbari ve Toni, 2008); (Kleinknecht, 2013) gibi.

Türkçe alanyazında ise çok sayıda çalışmanın bu ifadeleri farklı yönleriyle incelediğini görmek mümkündür. Bayyurt ve Bayraktaroğlu (2001); Başer (2012); Alaca (2014); Özcan (2016); Aktaş ve Yılmaz (2016); Özcan (2016) ve Akata (2018) hitap ifadelerinin bağlam bağımlı kullanım özelliklerini vurgulamış, kimi çalışmalar sadece belirli hitap ulamlarını incelemiş, (Demirgüneş, Çelik ve İşeri, 2015); (Özbay ve İpek, 2015); (Küçük, 2016), kimi çalışmalar yazın dilinde kullanılan hitaplara odaklanmıştır (Oğuz, 2007); (Acar, 2013); (Yıldırım, 2017); (Şen, 2008); (Alyılmaz, 2015a) ve (Alkan Ataman, 2019) gibi. Türkçe hitap dizgesini farklı yönleriyle inceleyen çalışmalar ise, (König, 1990); (Bayyurt, 1992); (Balpınar, 1996); (Peçenek ve Ay, 1996); (Alyılmaz, 1999) ; (Alyılmaz, 2015b); (Hatipoğlu, 2008); (Azap, 2008); (Kökpınar Kaya, 2012); (Doğru, 2018); (Yüceol-Özezen, 2019). Alanyazında ayrıca, hitap ifadeleri ile ilgili bulgulara, yakından ilişkili olduğu selamlaşma yapıları incelemelerinde de rastlanmaktadır (Yüceol-Özezen, 2017).

Gerek yabancı alanyazında gerek Türkçe alanyazında derlem temelli çalışma sayısı oldukça sınırlıdır: (Işık Güler ve Eröz-Tuğa, 2017); (Heyd, 2014); (Formentelli, 2007); (Clancy ve O' Keeffe, 2015). Bu çalışmada iki sınıflama önerisi temel alınmıştır. Braun (1988) ve Dunkling (1990)'deki sınıflandırma Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Braun (1988) ve Dunkling (1990): Hitap ifadeleri sınıflandırması

Braun'un sınıflama önerisi (1988)	Dunkling'in sınıflama önerisi (1990)
1.Adıllar	1.Akrabalık terimleri
2.Eylemler	2.Dini terimler
3.Adlar	3.Mesleki hitap ifadeleri
3.1. Akrabalık terimleri	4.Unvanlar
3.2. Unvanlar	5.Askeri rütbeler
3.3. Sevgi sözcükleri	6.Sevgi sözcükleri
3.4. Soyut hitap ifadeleri	7.Arkadaşlık belirten terimler
3.5.Kişilerarası ilişkileri belirten hitaplar	

Türkçede ise sınıflama önerisinde bulunma hedefiyle yürütülmüş 3 çalışmaya rastlanmıştır ki bunlar, Yüceol-Özezen (2004); Demirbaş (2017) ve Alkan Ataman (2018)'dir. Demirbaş (2017), Yüceol-Özezen (2004)'deki sınıflandırmayı geliştirmekte ve hitap ifadelerini, *tek sözcüklük seslenmeler, sözcük öbekleriyle yapılan seslenmeler, tümcelerle yapılan seslenmeler, karma biçimlerle yapılan seslenmeler, kalıp sözlerle yapılan seslenmeler, satıcı sözleriyle yapılan seslenmeler ve kendine seslenme* olarak yedi sınıfa ayırmaktadır. Bu yedi sınıfı da mekân adları, çoğul adlar, erillik adları gibi alt ulamlarla genişletmektedir. Sonuç olarak, alanyazında hitap ifadelerinin sınıflandırmalarına ilişkin bir uzlaşısı bulunmamakta, sınıflamalar benzerlik gösterse de kimi sınıflamaların belirli hitap ulamlarını dışında bıraktığı (örneğin olumsuz hitap ifadeleri) kimi sınıflamaların ise bunun tam tersi bir biçimde hitap ifadelerini (neredeyse her hitap bir sınıflamaya denk gelecek biçimde) belirsiz ölçütler üzerinden çok sayıda alt ulama ayırarak düzenleyici özelliklerini göz ardı ettiği görülmektedir.

Bütüncül olarak bakıldığında Türkçede, bireysel olarak sadece birkaç hitap ifadesinin incelendiği, birkaç çalışmada, güç, dayanışma gibi ilkeller ve kültürel şemalara odaklanıldığı, daha fazla sayıda hitap ifadesi üzerinden yapılmış çalışmalarda sadece listeleme ve gruplama yapıldığı, birden fazla hitap ifadesinin incelendiği birkaç çalışmada edebi metinler ile lehçe ve ağızlardan derlenen ifadeler olduğu görülmüştür. Bu çerçevede bu çalışmada, sözü edilen ifadelerin tümüne ve daha bütüncül bir bakış açısıyla ve doğal dil verisi üzerinden bakmak hedeflenmiştir. Çalışmada yanıtlanması hedeflenen araştırma soruları ise öncelikle *Türkçe doğal dil verisinde hitap ifadesi olarak adlandırılabilen sözcükler ve sözcük öbekleri neler olduğu*, ikinci olarak ise *bu sözcük ve sözcük öbekleri, sözcük türüne ve doğal*

dil verisi temelinde anlamsal özelliklerine göre nasıl sınıflandırılabilir.

YÖNTEM

Çalışma, hitap ifadelerinin bağlamsal görünümünü inceleyebilmek ve kullanımbilimsel özelliklerini saptayabilmek üzere, TUD v.3.0 (Aksan ve diğerleri, 2012) veritabanı üzerinden yapılacak nitel betimsel bir çözümleme olarak tasarlanmıştır. Veri toplama aşamasında alanyazında hitap ifadeleriyle ilgili yapılan çalışmalar, sözlükler ve internet kaynakları (forumlar, bloglar, köşe yazıları, Ekşisözlük gibi çok kullanıcı ve daimi veri akışı olan internet siteleri) taranarak ve konuşmacı içgörüsü izlenerek Türkçede kullanılan hitap ifadeleri listelenmiştir. Çoklu ortam verisinden elde edilen hitap ifadeleri ön listesi 1239 ifadeden oluşmaktadır. Çalışmanın verisi TUD'un 9.5 milyon sözcük büyüklüğüne sahip kurgusal düz yazı ve 1 milyon sözcük büyüklüğüne sahip sözlü bölümünden derlenmiştir. 1239 hitaptan oluşan listede yer alan her bir hitap, derlemin sözlü ve yazılı bölümlerinde ayrı ayrı sorgulanmıştır.

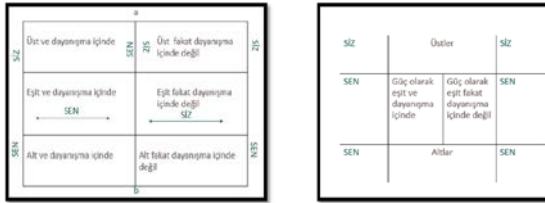
Dickey (1997, s. 255-256)'de de belirttiği gibi alanyazında yer alan çalışmaların çoğu hitap ifadelerinin farklı biçimlerini göz ardı etmiştir. Fakat ideal olan, hitap ifadelerinin ekler ve çeşitli yapılar ve söyleyiş farklılıkları ile işaretlenen bütün çeşitlemelerinin araştırmaya dahil edilmesidir (Dickey, 1997, s. 256). Bunun nedenle bu çalışmada derlemin düzenli ifadelerle arama yapma özelliğinden yararlanılarak listelenmiş hitap ifadelerinin tüm çeşitlemelerine ulaşılmıştır (örneğin, ^baba+ sorgusu ile *baba*, *babacığım*, *babacık*, *babalık* gibi biçimsel çeşitlemeler). Sınıflandırmaya dahil edilen 1239 hitap ifadesinden 732'sinin derleminde hitap ifadesi olarak yer aldığı görülmüştür. 1227 hitap ifadesi sınıflamaya dahil edilmiş ancak *aşkilop*, *kankileyto*, *beybiliboy*, *kocişko*, *kanks*, *hacut* gibi incelenen derlem verisi üzerinden erişilemeyen hitaplar hitap ifadelerinin yaratıcılığa dayalı olarak türetildiklerini göstermeleri açısından ayrıca değerli oldukları düşünülmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Türkçede hitaplar sözcük türüne göre adılar ve adlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmadaki özgün sınıflamaya göre adlar anlamsal özelliklerine göre sevgi sözcükleri, saygı sözcükleri, unvanlar, yakınlık/arkadaşlık bildiren hitaplar, akrabalık terimleri, sözde akrabalık terimleri ve olumsuz hitap ifadeleri hitaplar olmak üzere yedi alt ulama ayrılmaktadır. Bu bölümde bu gruplara ve derlem verisinden çekilen örnekler yer verilmiştir.

1. Adıllar

Bilindiği üzere Türkçe, T(sen)- V (siz) ayrımı olan dillerden biridir. Brown ve Gilman (1960) Güç ve Dayanışma Modeline göre birçok etken devreye girse de en basit biçimiyle *sen* yakınlık, resmi olmama ve samimiyet ile ilgiliyken *siz* güç ve resmiyet ile ilişkilidir. Şekil 1’de belirtildiği gibi, *siz* alttan üste yöneltilirken *sen* ise üstten alta yöneltilmektedir.

Şekil 1. Brown ve Gilman (1960) Güç ve Dayanışma Modeli

Brown ve Gilman’dan beri alanyazında takip edilen bu modele ek olarak incelenen veri göstermiştir ki hitap edilen kişi konuşucu ile eşit ya da konuşucudan aşağıda olsa bile, hoşnutsuzluk bildirmek, mesafeyi korumak gibi farklı amaçlarla *siz* adılı kullanılabilir. Bunun yanı sıra, hitap edilen konuşucuya eşit ya da ondan yüksekte olsa dahi yine hoşnutsuzluk bildirmek gibi amaçlarla *sen* adılı kullanılabilir. Hatipoğlu’nun (2008)’de de ayrıntılı biçimde irdelenmiş olan *senin* bu kullanımsal özelliği 1. ve 2. örneklerde görüldüğü gibi derlem verisinde de karşımıza çıkmaktadır.

(1) Brown ve Gilman’ın modeline göre ‘siz’ yöneltilmeli:

MŞ: Daha sürem dolmadı, konuşmama devam ediyorum.

B: Tamam efendim; siz buyurun Sayın Şahin.

İG: Kürsü dolu; **sen** adam çağırıyorsunuz!

B: Kim konuşuyor, kim?

(S-ACABQq-0429-19)

(2) Brown ve Gilman’ın modeline göre ‘sen’ yöneltilmeli:

Biri: Nerde defterin? Kazık kadar adamsın. Sus terbiyesiz.

Kahvede mi oturuyorsun... Gürültü yapma. Spor ayakkabılarının nerde? Aman efendim **siz** turist misiniz? ...

(W-SA14B1A-1586-28)

2. Adlar

2.1. Sevgi Sözcükleri

Çalışmada toplamda 291 sevgi sözcüğü ile karşılaşılmıştır. Tablo 2’de karşılaşılan 291 sözcükten rastgele seçilen ifadeler yer almaktadır.

Tablo 2. Sevgi sözcükleri

Sevgi Sözcükleri
<i>Acar yanıım + Afacan; Afet; Ağzını /yüzünü yediğim; Ahu; Akıl küpü; Akıllı + Altınım + Aşk böceğim; Bal küpüm; Balım; Balım kaymağım; Ballım; Ballisi; Başımın bahtı; Başımın tatlı belası; Bebeğim; Bebek; Bebekim; Bebiko; Bebiş; Bebişim; Bebito; Belalım; Belam; Beybi su; Beybisi; Bi tanem; Bıcırık; Bıdık; Bir tanem; Biriciğim; Biricik; Bütelik; Bızdık; Böceğim; Böcüğim; Boncuğum; Boncuk; Buğday gözlüm; Bücürük; Bülbülüm; Can kurban; Can kuşum; Can yoldaşım; Canan; Cancağızım; Caniko; Canikom; Canım; Canım benim; Canım çiğirim; Canımcığım; Canımın cananı; Canımın canı; Canımın içi; Canımın içinin içi; Canımın kıvrıcağı; Canıms; Canına yandıgım; Canını sevdiğim; Canış; Canısı; Çitlenbik; Çitlenbik; Civanım; Cıvcıvim; Darling; Derde dermanım; Dilber; Dinim; Dünya güzeli; Dünyam; Ebruli düşlerimin kahramanı; Elmasım; En sevdiğim; En yakınım; Erkeğim; Esmer Bomba; Esmer güzeli; Esmerim; Evimin direği; Evimizin direği; Fındığım; Fındık; Fındık farem; Fındık kurdu; Fıstığım; Fıstık; Gadam; Göz bebeği; Göz bebeğim; Gözleri bal; Gözüm; Gözümün bebeği; Gözümün çarası; Gözümün nuru; Gözümün yağını yediğim; Gül pembe; Gül yüzüm/yanaklım Gülo; Güllüm; Günahsızım; Gündüzüm; Güneşim; Güzelim; Güzeller güzeli; Güzellik; Hasretim; Hayalim; Hayat arkadaşım; Hayatım; Hayatımın anlamı; Işığım; İyilik meleğim; Neşem; Neşe kaynağım; Nişanlım; Nur tanem; Nur-ı ayınım; Nurum; Ömrüm; Ördüğüm; Parçam; Perim; Peri ruhsarım; Sabahlarım; Şekerim; Şekerpare; Selvi boylum; Şirinlik muskam/şirinlik muskası; Sol yanıım; Sözlüm; Sultanım; Sunam; Tacım; Tahtım; Taklim; Talihsizim; Tatlı dillim; Tatlım; Tatlış; Tatlışım; Taze fidanım; Telli turnam; Tipini sevdiğim; Tomurcuk; Tontış; Yar; Yaralı ceylan; Yaralım; Yarım; Yaşama sevincim; Yavru; Yavuklu; Yediverenim; Yıldızım; Yoluna öldüğüm; Yüreğimin huzuru; Zümrütüm</i>

Sevgi sözcüklerinin çoğunlukla 3. örnekte görüldüğü gibi uzun hitap öbekleri şeklinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

(3)

Bitmeyecek rüya sen, ebruli düşlerimin kahramanı. Tüm renklerin kaynağı, gecemin ışığı. Hayat ağacım, can yoldaşım.

canım, çiçek kokulu sevgilim sen... Yüreğimi koydum yüreğinin üzerine.

(W-QI22C1A-0532-12)

Her ne kadar sevgi sözcüklerinin olumlu yüz korumaya katkı sağladığı düşünülse de kimi zaman hitap eden konuşurlar sevgi sözcükleri aracılığı ile kendini hitabın yöneltildiği kişiden üst bir pozisyona konumlandırırlar. Bu bağlamda, 4. örnekte görüldüğü gibi sevgi sözcükleri kendilerine yüklenen samimiyet, yakınlık gibi değerlerin tam tersi biçimde küçümseme anlamı taşıyabilir:

- (4) S: Davulpepe ordan önce mi sonra mı?
S: Ben Susanoğlu'ndan gelirken...
S: Hıı.
S: **Canım** Mezitli'nin sonu işte ya.
S: He anladım tamam.

(S-BEABXO-0358-82)

Derlemde karşılaşılan sevgi sözcükleri anlamsal olarak gruplandırıldığında Tablo 3 'teki sınıflandırmaya ulaşılmıştır:

Tablo 3. Sevgi sözcükleri: Alt sınıflar

Fiziksel güzellik (yakışıklım, güzelim, esmerim), *arzulanan fiziksel özellikler* (gür saçlım, kara kaşlım, bal gözüm), *pozitif karakter özellikleri* (iyilik meleğim), *değerlilik* (yakutum, zümrütüm), nadidelik (ay parçam, yıldızım), *ilişkideki rol* (sözlüm, nişanlım, aşkıım), yakınlık (gözüm, canım, canının içi), *tatlılık* (kaymağım, balım, şekerim, tatlım), *umutsuz aşk* (acar yanıım, hasretim, talihsizliğim), *afacanlılık* (afacan, cimcime), *küçüklük ve narinlik* (miniğim, küçüğüm, minik farem, kelebeğim), *yenebilirlik* (çikolatam, fındığım, fıstığım)

2.2. Saygı Sözcükleri

Pizziconi (2011) Türkçeyi saygı sözcükleri bağlamında zengin olan diller arasında saymıştır. Derlem verisinde ise Tablo 4.'te görüldüğü gibi toplam 68 saygı sözcüğü yer almaktadır.

Tablo 4. Saygı sözcükleri

Saygı Sözcükleri

Asâlet-meab; Bay; Bayan; Bayanlar; Bayanlar baylar; Bayım; Bey; Beyim; Beyler; Beyzade; Beyzadem; Bilge; Büyüğüm; Büyüğümüz; Büyük; Büyük hanım; Çâker-nevaz; Çâker-perver; Değerli; Devletli; Devletlü; Efendi; Efendim; Efendizadem; Ekselans; Faziletli; Han; Hanım; Hanmefendi;

Hanımefendiciğim; Hanımım; Haşmetli; Haşmetlüm; Hazret; Hazretleri; Hörmekli; Hürmetli; Hörmetlimiz; Kıymetli; Kudretli; Kutlu; Küçük bey; Küçük efendi; Küçük hanım; Lord; Lordum; Madam; Majeste; Majesteleri; Matmazel; Medarı İftiharımız; Mösyö; Muhterem; Mukaddes; Mübarek; Necip; Saadetli; Saygıdeğer; Sayın; Şevketim; Soylu; Üstad; Velinimetim; Yüce; Zat-ı ali; Zat-ı şahane; Zat-ı Şahaneleri; Zaturaliniz

Alanyazında saygı sözcükleri yalnızca resmi ortamlarda kullanılabilen birimler olarak nitelenmiştir. Fakat incelenen veride diğer tüm hitap ifadeleri gibi saygı sözcüklerinin de bağlam bağımlı olarak hareket ettiğini göstermektedir.

(5) Kızlar neden sıradan bir elektrik kesintisini bile fantastik bir kılıfa sokarlar?" "Çünkü sınırsız bir düş gücümüz var... Çünkü yaşam böyle daha renkli, **Bay Çokbilmiş.**"

(W-SA16B2A-1196-5)

Aynı zamanda, saygı sözcüklerinin alttan (hitap eden) üste (hitap edilen) bir kullanımı olduğu belirtilmesine rağmen incelenen veri Leech'in de (1999:112) daha önce ortaya koyduğu gibi bu birimlerin, konuşucuların güç durumlarından bağımsız kullanılabileceğini göstermektedir. Aşağıdaki örnekte konuşucunun hitap ettiği kişi ile arasındaki mesafeyi ayarlama hedefiyle bu birimi seçtiği açıktır.

(6) Alo, dedi. Ben Mobilyacı Atf... Nermin sen misin?

Ben de Fatma Hanım, bir şey mi dediniz **beyefendi?**..

(W-EA16B2A-0987-632)

Saygı sözcüklerinin hitap öbeği oluşturması bağlamında Tablo 5.'de yer alan belirli düzenlilikler gözlemlenmiştir:

Tablo 5. Saygı sözcükleri: Düzenlilikler

Ad+ Saygı sözcükleri	Ahmet Efendi; Fazilet Hanım ; Emin Ağa
Saygı sözcükleri + Soyadı	Sayın Yılmaz; Değerli Kaya
Saygı sözcükleri + Ad+ Soyadı	Sayın Zeynep Demir, Emin Kaya Beyefendi
Saygı sözcükleri + Unvan	Sayın Vali; Kıymetli Doktor Bey; Öğretmen Hanım
Saygı sözcükleri + Unvan + Akrabalık	Sayın polis teyzeciğim
Saygı sözcükleri + Arkadaşlık	Muhterem arkadaşlar; Aziz dostlar;

terimleri	Kıymetli misafirler
Saygı sözcükleri + Akrabalık terimleri	Sayın abim; Kıymetli ablam; Değerli kardeşlerim
Saygı sözcükleri +Unvan+ Ad-Soyadı	Sayın Şair Ahmet Sırfyeleneç
Saygı sözcükleri + Olumsuz hitaplar	Lan Sayın Veli; Lan Sayın Amerikalılar

Türkçe saygı sözcükleri aşağıdaki biçimde gruplandırılmıştır (Tablo 6):

Tablo 6. Saygı sözcükleri: Sınıflandırma

Büyüklük/azamet (büyük, haşmetli), *güç* (kudretli, haşmetli), *asillik* (soyul, asâlet-meab, beyzade), *üibar* (devletli, lord), *değerlilik* (kıymetli, velinimetim), *üstünlük* (efendim, üstad)

2.3. Unvanlar

Derlem verisinde unvan olarak nitelendirilebilecek, örnekleri Tablo 7’de görülen toplam 200 sözcük ile karşılaşılmıştır.

Tablo 7. Unvanlar

Unvanlar
<i>Ahi; Albay; Albayım; Amir; Amirim; Arabacı; Asker; Astsubay; Avukat; Ayan; Bakan; Bakanım; Bakkal; Barmen; Başbakan; Başçavuş; Başhekim; Başkan; Casus; Cumhurbaşkan; Cumhurbaşkanım; Çavuş; Çerçi; Çırak; Dadi; Dekan; Dekanım; Derviş; Doktor; Elçi; Emektar; Er; Eren; Erenler; Eskici; Garson; Gazeteci; Genel başkan; Genelkurmay başkanı; General; Hafız; Hakim; Han; Hancı; Hekim; Hemşire; Hemşirem; Hoca; Hocam; İmam; İmamzade Kahveci; Kalfa; Kaptan; Katip; Kaymakam; Komiser; Komiserim; Komser; Komutan; Komutanım; Kral; Kralım; Kraliçe; Kraliçem; Lala; Lider; Liderim; Makamlı; Memur; Memure; Miço; Milletvekili; Molla; Muhtar; Müdire; Müdür; Müdürüm; Müezzın; Mühendis; Öğretmen; Öğretmenim; Padişah; Padişahım; Paşa; Paşam; Paşazade; Patron; Pazarıcı; Pehlivan; Pir; Pirim; Prens; Prenses; Prensesim; Profesör; Reis; Rektör; Rektör Yardımcım; Rektör Vekilim; Rektörüm; Savcı; Sebzeçi; Sekreter; Seyyid; Sütçü; Şef; Şefim; Şeyhüda; Taksici; Teğmen; Usta; Uşak; Üsteğmen; Vali; Vali paşa; Vekilim; Yargıç; Yüksekokul Müdürüm</i>

Unvanlar yansız hitap ifadeleri olarak kodlanmasına rağmen Lubecka (1993:63)’da da belirttiği üzere, 7. örnekteki gibi resmi olmayan ortamlarda iğneleme, ironi ve hatta şefkat gösterme amacıyla da kullanılabilir.

(7) Būfeci, yüzüme baktı: "Başka emriniz, **paşam**?" Bardağında bira bitmişti. İkinciye istemekte ikircikliydim.

(W-CA16B2A-1308-753)

Burada belirtilmelidir ki sahiplik durumu, sevgi sözcüklerinde yakınlığı arttırırken unvanlarla birlikte kullanıldıklarında kibarlığa/güce katkı sağlamaktadır ve hitap edilene *ben senin gücünü kabul ediyorum* iletisini aktarmaktadır. 8. ve 9. Örnekler arasındaki fark durumu açıklamaktadır:

(8) MÜDÜR: Deli misin sen? Ne rüşveti? Ne cebime atması?

MÜLAYİM: **Müdürüm**, sen didin ya! MÜDÜR: Aptal herif!

(W-IA14B1A-1620-6)

(9) MÜDÜR: Deli misin sen? Ne rüşveti? Ne cebime atması?

MÜLAYİM: **Müdür**, sen didin ya! MÜDÜR: Aptal herif!

Veride yer alan unvanlar Tablo 8.'deki biçimde gruplandırılmıştır:

Tablo 8. Unvanlar: Sınıflandırma

Alana özgü mesleki unvanlar (Doktor, Hemşire – Öğretmen, Profesör), dini-spiritüel unvanlar (Molla, Şeyda), rütbeye bağlı unvanlar (Teğmen, Çavuş, Çıracak), diplomatik unvanlar (Elçi, Vekil, Milletvekili), saray- iktidara ilişkin unvanlar (Kral, Prenses), kurumsal unvanlar (Memur, Amir, Sekreter), ticari unvanlar (Sebzeci, Arabacı, Bakkal) yerel yönetimlerle ilişkili unvanlar (Kaymakam, Muhtar)

Saygı sözcüklerinde olduğu gibi unvanlar da hitap öbeği oluşturma bağlamında Tablo 9.'daki düzenlilikler gözlemlenmiştir:

Tablo 9. Saygı sözcükleri: Düzenlilikler

İlk ad + Unvan	Mustafa Öğretmen; Doktor Ayşe; Ahmet Kaptan
Unvan + Soyadı	Prof. Saygı; Cumhurbaşkanı Peker
Unvan + Ad-Soyadı	Avukat Erdem Sezgin; Doktor Filiz Bayındır
Saygı sözcükleri +Unvan	Kıymetli Hocam; Değerli Hakim; İmam Efendi
Unvan + Saygı sözcükleri + Akrabalık	Polis Bey Kardeşim; Polis Hanım Kızım
Saygı sözcükleri + Unvan	Değerli Öğretmenim Yıldız Aksak

+ Ad-Soyadı				
Unvan	+	İlk ad	+	Boyacı Mehmet Abi
Akrabalık terimi				
Olumsuzluk		bildiren		Lan Arabacı
hitap+ Unvan				

2.4. Olumsuz Hitap İfadeleri

Bu hitap ulamı, dil dışı bağlam bağımlı olarak öfkeyi göstermek, üstünlük sağlamak gibi amaçların yanında üstünlüğe başkaldırmak, yakınlık göstermek gibi nedenlerle de kullanılabilir. Derlemedeki görünüşleri, dilbilimsel özellikleri ve anadili konuşucusu yargıları ile Özer ve Akcan (2021)'de incelenmiş olan bu grup hitap ifadeleri Tablo 10.'da örneklenmiştir.

Tablo 10. Olumsuz hitap ifadeleri

Olumsuz Hitap İfadeleri
<i>Allahsız; Allahsız kitapsız; Allahsız tosağa; Amele; Ampul; Apaçi; Aptal; Aptal aşık; Armut; Artist; Artist bozuntusu; Aşağılık; Aşifte; At ağızlı; Avanak; Ayı; Ayı boğan; Aymaz; Ayyaş; Azgın; Azman; B.k; B.k böceği; Eşek oğlu eşek; Eşek sıpası; Eşkiya; Eşşoğlusı; Et kafalı; Fahişe; Faşist; Faço; Faydasız; Fırfır; Fırlıdak; Fırlama; Gevşek; Gevşek ağızlı; Gıcık; Göbelek; Görgüsüz; Hain; Hapishane kaçkanı; Haspam; Haşerat; Haşere; Haydut; Hayırsız; Haylaz; Haysiyetsiz; Hayta; Hayvan; Hayvan eti yemişi; Hayvan oğlu hayvan/hayvanat; Hergele; Hınzır; Hirbo; Hırt; Hıyar; Hıyar ağası; Hıyarto; Hint fukarası; Hödük; İrzi kırık; İbne; İbnetor; İki yüzlü; İpne; İşe yaramaz; Meymenetsiz; Mikrop; Mirasyedi; Moruk (ihtiyar); Moskof; Muşmula suratlı; Namussuz; Or.spu; Orman kaçkanı; Osuruklu; Pavyoncu; Pezevenk; Piç; Pigme; Pislik; Pok; Salak; Sansar; Sapık; Siğir; Sirtlan; Siska; Soyka; Soykasından kalasıca; Soysuz; Soyтары; Susak; Sümsük; Sümüklü; Süt kuzusu; Şebelek; Şişko; Tırsak; Tıpsız; Tombalak; Top; Topal; Utanmaz arlanmaz; Uyuşuk; Uyuz; Üçkağutçı; Vefasız; Yalancı; Yamuk (kafalı); Yamyam; Yaramaz; Yarım akıllı; Yavur dölü; Yer elması; Yobaz; Yosma; Yumoş; Yumuşak; Yüz karası; Zalim; Zavallı; Zındık; Zibidi; Zilli; Zırzop</i>

Dunking (1990) ve daha sonra da Dadmehr ve Moghaddam'ın (2014) bulgularına benzer biçimde olumsuz hitap ifadelerinin 10. ve 11. örnekteki gibi samimiyet göstergesi olarak da kullanılabilirler savlanmıştır.

(10) B: Cık!

D: Niye?

B: Sen girme. Sen ne anlarsın bilgisayardan. <gülme>

D: Seni döverim haa bak **Gıcık şey**.

B: Sensin o.

D: Şu kuponlara da bakıp durma. Sinirlerim bozuluyo.

B: Sanane.

(S-BEABXO-0084-4)

(11) ...farzedelim ki bir sapık var... Sen bu adamı niye seviyorsun
zilli? Hak edeni sev...

(W-KA16B2A-0308-39)

Bu sınıfta yer alan hitap ifadeleri Tablo 11.'deki biçimde
gruplandırılmıştır:

Tablo 11. Olumsuz hitap ifadeleri: Sınıflandırma

Çirkinlik (çirkin, şişko, dobişko, cüce), **arzulanmayan fiziksel özellikler** (koca kafalı, kabak kafalı, at ağızlı), **olumsuz karakter özellikleri** (yalancı, vefasız, haysiyetsiz), **dinsizlik** (dinsiz, dinsiz imansız, Allahsız), **güçsüzlük** (tursak, korkak, zavallı), **zalimlik** (eşkıya, zalim, cani), **çapknlık** (yosma, zilli, civelek), **aptallık** (beyinsiz, akılsız, aptal), **homoseksüellik** (kırık, ibne, ırzı kırık), **sevimsizlik** (meymenetsiz, muşmula suratlı), **kirlilik** (kokmuş, domuz, pasaklı)

2.5 Akrabalık Terimleri

Derlem verisinde toplamda 257 akrabalık terimi listelenmiştir. Toplumcu kültürün bir getirisi olarak yabancı toplumların aksine Türkçede toplumun her bir üyesi için (yenge, baldız, görümce, kayınço) Tablo 12'de örneklendirildiği gibi ayrı bir hitap ifadesi kullanılmaktadır.

Tablo 12. Akrabalık terimleri

Akrabalık Terimleri
Aba; Abba; Abi; Abican; Abiciğim; Abicik; Abim; Abisi; Abiş; Abla; Ablacan; Ablacığim; Ablacık; Ablam; Ablastı; Anoş; Arvat; Ata; Atalık; Atam; Atam ötem; Avrat; Ayal (Wife); Aybala; Aybalam; Baba; Baba efendi; Babanne; Babacığim; Babacık; Babam; Babam oğlu; Baboş; Bacanak; Bacı; Bacım; Bala; Balama; Baldız; Beslemelik; Bey amca; Bey baba; Bey kardeşim; Beybaba; Beygana (büyükanne); Bibi; Bibigelin; Bila (Kız kardeş); Bilader; Bivader; Bizim kız; Bizim oğlan; Böle (amca kızı) Buba; Bula (gelin); Büyük anne; Dede; Dedeciğim; Gızım; Görüm; Görümce; Görümüm; Güvey; Güveyi; Hakıra; Hala; Kardeşims; Karı; Karıcığim; Kayınço; Kayınvalide; Kaynata; Kerime; Kerimem; Kız; Kızan;

Kızçe; Kızçem; Kızım; Koca karı; Kocaana/Kocana/Gocana; Kocakarı; Kocam; Kociş; Kocişim; Kocişko; Kuzen; Kuzi; Kuzin; Küçük kardeş; Küçük kardeşim; Mahdum (erkek evlat); Mayna (nine); Nene; Oğlan; Oğlancık; Yavrum; Yavrum evladım; Yavrumun kuzusu; Yavrumun yavrusu; Yavruş; Yeğen; Yeğenim; Yenge; Yengeciğim; Yengem; Yiğen; Yiğenim; Zade (oğul); Zevce; Zevcem.

2.6. Sözde Akrabalık Terimleri

Akrabalık terimleri başlığı ile ilintili olarak incelenebilecek bir diğer ulam ise sözde akrabalık terimleridir. Sözde akrabalık terimleri, hitap eden ile edilen arasında akrabalık bağı bulunmayan kimselere yöneltilen hitap ifadeleridir. Tablo 13.'te örneklenen ve Türkçede sözde akrabalık terimi olarak kullanılan akrabalık terimleri hitap ifadelerinin yer aldıkları bağlamlar göz önünde bulundurulularak belirlenmiştir.

Tablo 13. Sözde akrabalık terimleri

Sözde Akrabalık Terimleri
<i>Aba; Abba; Abi; Abican; Abiciğim; Abicik; Abim; Abisi; Abiş; Abla; Ablacan; Ablacığım; Ablacık; Ablam; Ablası; Abloş; Ağa baba; Ağababa; Ağabey; Ağabeyciğim; Ağabeyim; Ağbi; Amca; Amcacığım; Amcam; Amcazade; Ana; Anacığım; Anacık; Anam; Anası; Anasının kuzusu; Anne; Anne sultan; Anneanne; Anneciğim; Annem; Annesi; Annesinin kuzusu; Anos; Arvat; Ata; Atam ötem; Avrat; Aybala; Aybalam; Baba; Baba efendi; Babaanne; Babacığım; Babacık; Babam; Baboş; Bacanak; Bacı; Bacım; Baldız; Bey amca; Bey baba; Bey kardeşim; Beybaba; Bibi; Bilader; Birader; Bizim kız; Bizim oğlan; Buba; Büyükanne; Çocuğım; Çocuk; Çocuklar; Damat; Davı; Dayıcığım; Dayıcık; Dayım; Dayızade; Dede; Dedeğim; Dedecik; Dedem; Dide; Ebe; Ebegarı (nine); Efendi baba; El kızı (gelin); Emmi; Emmim; Emmoğlu; Enişte; Ergişi; Evlat; Evlatcığım; Evlatçık; Gelin; Gelin bacım; Gelin kız; Gız; Gızım; Hakıra; Hala; Halacığım; Halacık; Halazade; Haminne; Hanım abla; Hanım anne; Hanım kardeş; Hanım kardeşim; Hanım kız; Hanım teyze; Hanımanne; Hatun bacım; Hemşire; Herif (adam); Kardeş kızan; Kardeş; Kardeşçağızım; Kardeşim; Kardeşims; Karı (kadın); Kayınço; Kerime; Kerimem; Kız; Kızan; Kızçe; Kızçem; Kızım; Koca karı; Kocaana/Kocana/Gocana; Kocakarı; Küçük kardeş; Küçük kardeşim; Nene; Oğlan; Oğlancık; Oğlum; Oğluş; Oğluşum; Oğul Uşak; Paşa baba; Peder; Soyum sopum; Süt kardeşim; Süt kız; Sütmine; Teyze; Teyzeciğim; Teyzem; Teyzesi; Teyzezade; Torun; Torunum; Uşağım; Uşak; Valide Veled; Yavrucağızım; Yavrucuğım; Yavrum; Yavrum evladım; Yavruş; Yeğen; Yeğenim; Yenge; Yengeciğim; Yengem; Yiğen; Yiğenim.</i>

Kan yoluyla oluşan akrabalıklar için kullanılan akrabalık terimleri (amca, teyze, anne, abla gibi) sözde akrabalık terimleri olarak evlilik

yoluyla oluşan akrabalık terimlerinden daha sık kullanılmaktadır. Sözde akrabalık terimi olarak kullanılan evlilik yoluyla oluşan akrabalık terimleri ise oldukça sınırlıdır (damat, gelin, yenge, enişte, kayınço gibi).

Türkçe konuşucularının hitap sürecinde kullandıkları pek çok farklı strateji söz konusudur. Braun (1988) tarafından *tersine çevirme* (İng. address inversion) olarak adlandırılan (1988) hitap edenin karşısındakine kendi rolünü atayarak hitap etmesi bunlardan biridir. *Tersine çevirme* Türkçe hitap ifadeleri içinde en belirgin olarak akrabalık terimlerinde görülmektedir. Bir annenin çocuğuna *annen* sözcüğü ile hitap etmesi örnek en sık karşımıza çıkan örneğidir. 12. Örnekte, hitap eden kişi hitap edilen konuşucunun abisidir:

(12)"Bi yere gitti," diyor, önemsiz bir şey anlatırmış gibi, "söylerim, o seni bulur! Ne var ne yok?" "İyidir **abi**, n'olsun işte!"

(W-JA16B4A-1747-2)

2.8. Yakınlık/ Arkadaşlık Bildiren Hitap İfadeleri

Veride yer alan yakınlık/arkadaşlık bildiren ifadeler olarak adlandırabileceğimiz grup Tablo 14.'te örneklenmiştir.

Tablo 14. Yakınlık bildiren hitap ifadeler

Yakınlık Bildiren Hitap İfadeleri
<i>Abuç; Adam; Adamım; Adamın dibi; Adaş; Adaşım; Ahali; Ahbap; Ahretlik; Allahın adamı; Allahın kulu; Anam babam; Anam bacım; Arap; Arkadaş; Arkadaşım; Arkideş; Arslan; Arslan parçası; Arslanım; Aslan; Azizim; Baba dostu; Babalık; Babacan; Babator; Babito; Baboli; Babuş; Bacılık; Badi; Baro; Başdaş (akran); Beybiboy; Boolum (arkadaş); Bro; Cancan; Cemaat; Cemaat; Müslimin; Cengaver; Çerkez; Çingen; Çingene; Halk; Hemçağım; Hemşehrim; Hemşerim; İhtiyar; İnsan; İnsanlar; Kaçak; Kada; Kadın; Kank; Kanka; Kankaşk; Kankeyta; Kankeyto; Kanki; Kankilop; Kankiş; Kankit; Kankito; Kankitom; Kankittin; Kanklüpto; Kankut; Kaplan; Kaplanım; Kara (bıyılı/kaşlı/gözlü) Kardeşliğim; Kardeşlik; Kardeşçegizim; Kardeşlik; Kardi; Kardo; Kartal; Kartalım; Keke; Kenks; Kerata; Kinalı; Kıvrıcık; Kızıl; Kirve; Kirvemoğlu; Kişi; Koç; Monşer; Moruk; Mümin (kardeşim); Mümine; Müminler; Müslüman; Müslüman kardeşlerim; Oligarşik; Optik; Ortağım; Ortak; Ortaks; Orti; Öksüz; Pampa; Pampik; Pampirella; Pampişko; Pamuk; Panpa.</i>

Leech (1999, s.111) yakınlık bildiren hitap ifadelerinin yabancılar için kullanılmayacağını belirtmiştir ancak incelenen veride Türkçede yakınlık bildiren hitap ifadelerinin arkadaşlar ve tanıdıkların yanında yabancılar için de kullanıldığı görülmüştür (13. ve 14. örnekler). Burada güç-dayanışma kavramlarına atıfta bulunularak Türk

konusucuların güçten ziyade dayanışmayı ön plana koydukları söylenebilir.

(13) S: **Dostum** haftada böyle kaç saat alıyor bu?

R: Bu mu? Baba haftada belki 5 saatimi 10 saatimi bunlara veriyorum

(S-BEABXO-0086-7)

(14) K: Aynı dönemin adamları.

B: Yenilerden Acun Ilıcalı heye **kirve**.

K: Ayıkıyon mu **kirve**.

B: **Moruk** kusura bakma birazda yorgunum ya benimle muhabbete doyum olmuyo.

K: Sizin kapı mı?

B: Cık!

K: **Moruk** Galatasaray'da... Galatasaray'da Beşiktaş'ta falan böyle kutlanıyor mu?

(S-BEABXO-0080-28)

Giriş bölümünde de söz edildiği gibi, hitap sürecinde seçimlerimizi etkileyen pek çok farklı etken bulunmakta (yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, bağlam gibi), alanyazında da yakınlık - uzaklık (güç-dayanışma) bu etkenlerden biri ve hatta çatı terimi olarak kullanılmaktadır. Türkçede hitap ifadelerinin seçiminin daha çok dayanışmaya dayalı olarak seçildiği görülmektedir. Türkçede resmi ortamlarda dahi sevgi sözcüklerinin, arkadaşlık bildiren hitapların kullanılabilmesi, tamamen yabancı olan birine dahi bu hitapların yöneltilebilmesi, üst-alt gözetilmeden (patron-çalışan) sen adının kullanımı, örneğin çevirme sırasında suçlu durumda olan bir sürücünün polis memuruna hitaben (üst-alt ilişkisine göre gücü öncüleyerek) memur bey, polis bey demesi gerekirken dayanışmayı öncüleyerek canım kardeşim biçiminde hitap etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Hitap ulamları arasındaki sıklık dağılımları da, yani sevgi sözcükleri, sözde akrabalık terimleri, yakınlık/arkadaşlık bildiren hitapların çokluğuna kıyasla saygı sözcüklerinin azlığı bunu kanıtlar niteliktedir.

Türkçede yakınlık bildiren hitap ifadeleri Tablo 15'teki biçimde gruplandırılmıştır:

Tablo 15. Yakınlık bildiren hitap ifadeleri: Sınıflandırma

Aynılık (devrem, hemçağım, adaşım,), **ortaklık** (sırdaş, ortak), **fiziksel güç** (kartal, koç, arslanım), **yoldaşlık** (dostum, arkadaşım, kanka, kardeşim), **fiziksel özellikler** (kıvrırcık, kara kaşlı), cesaret (cengaver, külhani), **topluluk** (millet, ahali), ırk (çingene, yörük), **sevimsilik** (çitlembik, ponçık).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada alanyazında çokça ve birçok farklı yönüyle çalışılmış olan hitap ifadelerinin Türkçedeki görünümünü ortaya koymak hedefiyle derlem verisi üzerinden yapılan çözümleme sonucu ortaya koyulan sınıflamaya göre Türkçede, adılar, sevgi sözcükleri, saygı sözcükleri, unvanlar, olumsuz hitap ifadeleri, akrabalık terimleri, sözde akrabalık terimleri ve yakınlık bildiren hitap ifadeleri olmak üzere toplamda sekiz ulam yer almaktadır. Oluşturulan veri tabanındaki sıklık sayıları ve tartışmaları örneklemek amacıyla derlemde yer alan bağımlı dizin örnekleri ile sunulan bu ulamlarda yer alan hitap ifadelerinin anlamsal olarak kendi içlerinde de sınıflandırılabileceği durumlarda yapılan sınıflamalar her bir ulam altında sunulmuştur.

Çalışmanın sonraki çalışmalar için yön gösterici olabileceği öngörülen sınırlılıklarından ilki, incelenen verinin ağırlıklı olarak yazılı derlem verisinden oluşmuş olmasıdır. Hitap ifadelerinin başlı başına sözlü söylemde, yani katılımcıların kimlik ve rolleri ile konuşma olayının (İng. speech event) bütünüyle gözlemlenebilir olduğu bir bağlamda incelenmesinin daha doğru sonuçlar verebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu birimlerin bağlam bağımlı doğaları gereği, incelenen bağlamlardan farklı bağlamlarda, anlık kullanımsal özelliklerine göre farklı ulamlara da dahil olabilmesi kaçınılmazdır.

Bununla ilişkili olarak çalışmanın sınırlılıklarından ikincisi, Türkçede hitap ifadeleri dizgesinin incelenmesi için derlem verisi olarak sadece kurgusal düz yazının seçilmiş olmasıdır. Bunun, çalışmanın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan nedeni, veri tabanı olarak kullanılan TUD'un sözlü bölümünün yazılı bölümüne kıyasla daha sınırlı veri sunması ve sadece sözlü bölüm üzerinden çalışma yürütmenin, çalışmanın hedeflediği Türkçe hitap ifadeleri dizgesinin tümünü temsil etmeyecek olduğunun düşünülmüştür. TUD'un bir bileşeni olarak sözlü derlemin sınırlı veri sunması nedeniyle daha güvenilir genellemelere ulaşmak ve temsil yeterliliğini arttırmak için kurgusal düz yazı incelemeye dahil edilmiştir. Yazılı bölüm içinden kurgusal düz yazının seçilme nedeni ise derlemin yazılı bileşeninde en büyük alanlardan birini kurgusal düz yazı oluşturuyor olması, bilgilendirici metin türleri olan doğa bilimleri ve temel bilimler,

uygulamalı bilimler, toplumbilimleri, dünya sorunları, ticaret ve finans, sanat, düşünce ve inanç gibi türlerle kıyaslandığında kişiler arası ilişkileri en iyi yansıtabilecek, toplumun her kesiminden konuşucu profilini yansıtabilecek tek alanın kurgusal düz yazı olarak düşünülmüş olmasıdır. Bunlara ek olarak kurgusal düz yazı bölümü üzerinden incelenen kesit ile ilgili künye bilgilerine ulaşmanın mümkün olması, inceleme sırasında, hitap ifadeleri gibi karmaşık insan ilişkilerince şekillenen dilsel ifadelerin bağlamlarına göre incelebilmeye şansını artırmaktadır. Künyeler aracılığı ile belirsizlik olan durumlarda derlem dışında da eserlere ulaşılmıştır. Ayrıca, kurgusal düz yazı alanı geneli itibarıyla monologların yanında diyaloglar da içermekte ve bu da hitap ifadelerinin bu çalışma dahilinde yer vermediğimiz ama incelemeye konu olan Karşılıklılık İlkesine (İng. reciprocity-reciprocal exchanges of address terms) göre inceleme yapabilmeye de olanak sağlamıştır. Ayrıca, sadece derlem temelli çalışmalar değil diğer çalışmalar için de kurgusal yazının doğal dil verisinin yapay birer yan ürünü olduğuna dair görüşler yer almakta, süreçte dahil olan editör, yayıncı gibi aktörlerin dili manipüle etme riski taşıdığı söylenmekte ancak bunların aksine, yazının dilin kendisi olduğu ve dilin yazından etkilenmesinin ve ona uygun bir biçimde evrilmesinin buna en büyük kanıt olduğu da düşünülmektedir.

Çalışmada sunulan çözümleme ve ortaya koyulan sınıflamanın, sonrası yapılacak diğer dilbilimsel çözümlemeler için daha sorunsuz bir zemin oluşturabileceği öngörülmektedir. Ancak hitap ifadeleri dizgesinin ortaya koyulmasının yalnızca dilbilim alanyazınına değil, örneğin sosyolojik bağlamda birey-toplum ilişkisini yansıtmalarından ötürü (statü, güç vs. ilişki çözümlemelerinde), psikolojik bağlamda hitap eden ve edilen bireylerin tutum ve davranışsal özelliklerini yansıtmalarından ötürü (çocuklara yönelik doğru hitap biçimleri vs.), çeviribilim alanında çeviride denkliği zorlaştıran birimler olmalarından ötürü, dil eğitimi alanında (özellikle konuşma öğretiminde) öğretimi önemsenen birimler olmalarından ötürü, tüm bu alanlarda, bu birimlere ilişkin yapılacak çalışmalara da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2013). Çağdaş Rus ve Türk dillerinde akrabalık terimi olarak 'ana'. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 8-14.
- Aça, M. (2018). Balıkesir yöresinde eşlerin birbirlerine hitap biçimlerinin bir türü üzerine. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 155-165.

- Agyekum, K. (2006). The sociolinguistics of Akan personal names. *Nordic Journal of African Studies*, 15(2), 206–235.
- Aikhenvald, A., Y. (2008). *The Manambu Language of East Sepik, Papua New Guinea*. New York: Oxford Linguistics. Oxford University Press.
- Akata, Z. (2018). Genel ağ dilinde kullanılan seslenme öğelerinin toplumdilbilimsel açıdan değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15 (2), 63-82.
- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., et al. (2012). Construction of the Turkish national corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, Türkiye.
- Aktaş, E. ve Yılmaz, İ. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kullandıkları hitapların toplumdilbilim açısından incelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 577-594.
- Alaca, S. (2014). *Televizyonda yayımlanan evlilik programlarındaki hitap şekilleri*. Unpublished master's thesis, Hacettepe University, Ankara.
- Aliakbari, M., and Toni, A. (2008). The realisation of address terms in Modern Persian in Iran: A sociolinguistic study. *Linguistik Online*, 35(3), 1–13.
- Alkan Ataman, H. (2018). *Türkiye Türkçesinde hitaplar*. Unpublished doctoral dissertation, Samsun 19 Mayıs University, Samsun.
- Alyılmaz S. (2015 a). Dede Korkut kitabındaki bir sözcükten (boy) hareketle “bo, bu, abo, abu...” seslenme öğelerinin yapısı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(4), 1413-1424.
- Alyılmaz, C. (1999). Ünlemlerin seslenmeleri kuvvetlendirici işlevleri. *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara, 534-540.
- Alyılmaz, S. (2015b). Türkçenin söz diziminde seslenmeler ve seslenme öbekleri. *Erzurum A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 54, 31-50.
- Azap, N. (2008). *Türkiye Türkçesinde hitap ve arasözler*. Unpublished master's thesis, Sakarya University, Sakarya.

- Balpınar, Z. (1996). The use of pronouns of power and solidarity in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları*, 288-293.
- Başer, B. (2012). *A Comparison of the address forms used in the family between Turks and Americans*. Unpublished master's thesis, University of Vienna, Vienna.
- Bates, E. and Benigni, L. (1975). Rules of address in Italy: A sociological survey. *Language in Society*, 4, 271-288.
- Bayrak İşcanoğlu, İ. (2018). Türk ve Kırgız ninnilerinde çocuklar için kullanılan hitaplar. *Gazi Türkiyat*, 22, 181-201.
- Bayyurt, Y. ve Bayraktaroğlu, A. (2001). The use of pronouns and terms of address in Turkish service encounters. In *Linguistic politeness: A Case of Greek and Turkish* (Bayraktaroğlu, A. ve Sifianou, M., Ed.) (p. 209-240). Amsterdam: John Benjamins.
- Benedict, P. (1947). An analysis of Annamese kinship terms. *Southwestern Journal of Anthropology*, 3(4), 371-392.
- Braun, F. (1988). Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Brown, R. and Gilman, A. (1960). The Pronouns of power and solidarity. In *Style in Language* (Sebeok, T. A., Ed.) (p. 253-276). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Chaika, E. (1982). *Language the social mirror*. Rowley, MA: Newbury House.
- Chao, Y. (1956). Chinese terms of address. *Language*, 32(1), 217-241.
- Clancy, B., and O'Keeffe, A. (2015). Pragmatics. In *The Cambridge Handbook of English Corpus Linguistics* (Biber, D. and Reppen, R., Eds.) (p. 235-251). Cambridge: Cambridge University Press.
- Clancy, P. (1997). Discourse motivations for referential choice in Korean acquisition. In *Japanese/Korean linguistics 6* (Sohn, H. and Haig, J. H., Eds.) (p. 639-659). Stanford, CA: CSLI Publications.
- Clayman, S., E. (2010). Address terms in the service of other actions: The case of news interview talk. *Discourse and Communication*, 4(2), 161-183.
- Conant, F. (1961). Jarawa kin systems of reference and address. *Anthropological Linguistics*, 3, 20-33.

- Çetin E. (2012). Cicianne sözü üzerine. *TEKE Dergisi*, 1(4),63-69.
- Dadmehr, S. and Moghaddam, A., S. (2014). A contrastive analysis of address terms in Farsi and English. *International Journal of Basic Sciences and Applied Research*, 3, 16-24.
- Danesi, M. and Lettieri, M. (1983). The pronouns of address in Italian: Sociolinguistic and pedagogical considerations. *Studies in Italian Applied Linguistics*, 12, 323-333.
- Das, S. (1968). Forms of address and terms of reference in Bengali. *Anthropological Linguistics*, 10 (4), 19-31.
- Demirbaş, M. (2017). Türkiye Türkçesi ağızlarında seslenme sözleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim*, 6(4), 2154-2181.
- Demirgüneş, S. Çelik, T. ve İşeri, K. (2015). Türkçe ders kitaplarında akrabalık kavramları. *Researcher: Social Science Studies*, 3(2), 1-13.
- Dickey, E. (1997). Forms of address and terms of reference. *Journal of Linguistics*, 33(2), 255-274.
- Diñçkan, Y. (2004). *The linguistic analysis of T and V Forms: Describing the systematicity of the interpretations of the translators in translating address terms from English into Turkish*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğru, F. (2018). Seslenme sözleri ve genel Türkçe sözlüklerdeki görünümü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 135-150.
- Dunkling, L. (1990). *A dictionary of epithets and terms of address*. Beijing: Routedledge ve World Publishing.
- Emihovich, C. (1981). The intimacy of address and terms of reference in Bengali. *Anthropological Linguistics*, 10 (4), 19-31.
- Ervin-Tripp, S. (1972). Sociolinguistic rules: Alteration and co-occurrence. In *Directions in Sociolinguistics* (Gumperez, J. and Hymes, D., Eds.) (p. 213-250). Cambridge: Basil Blackwell.
- Fitch, K. (1991). The interplay of linguistic universals and cultural knowledge in personal address: Colombian Madre terms. *Communication Monographs*, 58, 254-272.

- Formentelli, M. (2007). The vocative mate in contemporary English: A corpus based study. In *Language Resources and Linguistic Theory* (Sansò, A., Ed.) (p.180-199). Milano: Franco Angeli.
- Friedrich, P. (1966). The linguistic reflex of social change: From Tsarist to Soviet Russian kinship. In *Explorations in Sociolinguistics* (Lieberson, S., Ed.) (p.31- 57). Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Gao, C. (2014). The vagueness in Chinese address terms. *Theory and Practice in Language Studies*, 4 (12), 2614-2618.
- Gökşen, C. (2016). Anadolu'da erkeklerin eşleri için yaptıkları bazı adlandırmalar ve bunların sosyokültürel boyutları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 52(52), 43-63.
- Güllüdağ, N. (2012). Karay Türklerinde akrabalık adları affinity names in Karaites. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 205-217.
- Hatipoğlu, C. (2008). Analysis of the social meanings of the second person pronoun SEN in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları*, 15-29.
- Heyd, T. (2014). Dude, Alter! A tale of two vocatives. *Pragmatics and Society*, 5(2): 271–295.
- Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture. *International Business Review*, 3(1), 1-14.
- Işık Güler, H. ve Eröz Tuğa, B. (2017). Sözlü Türkçe derlemi ve Türkçe ulusal derleminde (u)lan'ın edimbilimsel bir incelemesi. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(2), 37-60.
- Jones, O. (1965). The pronouns of address in present-day Icelandic. *Scandinavian Studies*, 37, 245-258.
- Keevallik, L. (1999). The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. *Int'l J. Soc. Lang.*, 139, 125-144.
- Kleinknecht, F. (2013). Mexican güey – From vocative to discourse marker: A case of grammaticalization?. In *Vocative!: Addressing between System and Performance* (Sonnenhauser, B. and Hanna, P. N. A., Ed.) (p. 235–268). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Klimas, A. (1994). A few remarks on the Lithuanian vocative. *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 40 (3),11-16.

- Koul, O. (1995). Personal names in Kashmiri. In *Sociolinguistics. South Asian Perspectives* (Koul, O. N., Ed.) (p. 145-166). New Delhi: Creative Books.
- Kökpınar Kaya, E. (2012). An analysis of the addressing terms used in Turkish Society in the interface of alienation and intimacy (İçselleştirme ve ötekileştirme arayüzünde Türk Toplumunda kullanılan hitap terimleri üzerine bir inceleme). *Proceedings of 15th International Conference on Turkish Linguistics*, (p.303-310). Zigetvar, Macaristan.
- König, G. (1990). Türkçe'de sen/siz adlarının ikinci tekil şahıs için kullanımına toplumdilbilimsel bir yaklaşım. *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri, 17-18 Mayıs 1990, Boğaziçi Üniversitesi* (Özsoy, A. S. ve Sebütekin, H., Ed.) içinde (s. 175-184). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Kroger, R., O., Wood, L., A. and Kim, U. (1984). Are the rules of address universal? III: comparison of Chinese, Greek and Korean Usage. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 3, 273-284.
- Küçük, A. (2016). Türk ailesinde kadının statüsündeki değişime üç kuşağın eşlerine ve sevgililerine hitap biçimleri bağlamında bir yaklaşım. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5, 36-47.
- Lambert, W. E., and Tucker, G., R. (1976). *Tu, vous, usted: a social-psychological study of address patterns*. Rowley, MA: Newbury House.
- Leech, G. (1999). The distribution and function of vocatives in American and British English conversation. In *Out of Corpora: Studies in Honour of Stig Johansson* (Hasselgård, H. and Oksefjell, S., Ed.) (p. 107– 118). Amsterdam: Rodopi.
- Lubecka, A. (1993). *Forms of address in English, French and Polish: A sociolinguistic approach*. Krakow: Uniwersytet Jagiellonski.
- Mashiri, P. (1999). Terms of Address in Shona: A sociolinguistic approach. *Zambezia*, XXVI (i), 93-110.
- Mehrotra, R. (1981). Non-kin forms of address in Hindi. *International Journal of the Sociology of Language*, 1981(32), 121-138.
- Moles, J., A. (1974). Decisions and variability. The usage of address terms pronouns and languages by Quechua-Spanish bilinguals in Peru. *Anthropological linguistics*, 16(9), 442–463.

- Nakiboğlu, S. (2017). Amasya, Çorum, Tokat illeri ağzlarında kullanılan bir seslenme edatı: “HÖRİ”. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(10), 218-251.
- Norris, J. (2001). Use of address terms on the German-speaking test. In *Pragmatics in Language Teaching* (Rose, K. R., and Kasper, G., Ed.) (p. 248-282). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Oğuz, B. B. (2011). Orhun Yazıtlarında hitap biçimlerinin toplumsal dilbilim açısından bir analizi. 38. *Icanas, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri Kitabı*, 3, 1203-1226.
- Oyetade, S., O. (1995). A sociolinguistic analysis of address terms in Yoruba. *Language in Society*, 24, 515-535.
- Özbay, M. ve İpek, O. (2015). Ortaokul öğrencilerinin kullandıkları arkadaşlık hitaplarının konuşma eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 15, 90-105.
- Özcan, F., H. (2016). Choice of address terms in conversational setting. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 982-1002.
- Özer, N. (2019). Addressing terms in Turkish: A corpus based study. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Özer, N. ve P. İbe Akcan. (2021). Türkçe hitap biçimleri için bütüncül bir sınıflandırma önerisi. 34. *Ulusal Dilbilim Kurultayı'nda sunulan sözlü bildiri*, ODTÜ, Ankara.
- Pabst, K. (2016). Kinship Terms as address forms in S'gaw Karen. *Texas Linguistics Forum*, 59, 100-109.
- Parkinson, D. (1985). Constructing the social context of communication: Terms of address in Egyptian Arabic. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pizziconi, B. (2011). Honorifics: The cultural specificity of a universal mechanism in Japanese. In *Politeness in East Asia* (Kádár, D. Z., and Mills, S., Ed.) (p. 45-70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Salifu, N., A. (2010). Signaling politeness, power and solidarity through terms of address in Dagbanli. *Nordic Journal of African Studies*, 19(4), 274-292.

- Semiun, A. (2018). A study on the address and kinship terms in Kempo speech of Manggarai language in West Flores Indonesia. *Communication and Linguistics Studies*, 4(4), 108-117.
- Şen, S. (2008). Dede Korkut Kitabı'nda kadına yönelik hitaplar. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(2), 627-641.
- Sommer, G., and Lupapula, A. (2012). Comparing address forms and systems: Some examples from Bantu. In *Selected Proceedings of the 42nd Annual Conference on African Linguistics* (Marlo, M. R. et al. Ed.) (p.266-277). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- Song, M. (1994). Address forms in modern China: Changing ideologies and shifting semantics. *Linguistics*, 32 (2) 299-324.
- Thompson, L. (1965). *A Vietnamese reference grammar*. Seattle: University of Washington Press.
- Wardhaugh, R. (2006). *An introduction to sociolinguistics*. Massachusetts: Blackwell.
- Winchatz, M., R. (2001). Social meanings in German interactions: An ethnographic analysis of the second-person pronoun Sie. *Research on Language and Social Interaction*, 34 (3), 337-369.
- Yıldırım, N. (2017). Çağdaş Türk yazı dillerinde kadına yönelik hitaplar. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 1(1), 123-137.
- Yüceol Özenen, M. (2004). Türkiye Türkçesi günlük konuşma dilinde seslenme biçimleri üzerine gözlemler- genel sınıflandırma. V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2265-2276.
- Yüceol Özenen, M. (2017). Türkiye Türkçesinde selamlaşma kalıpları. *IJLA*, 5(7), 266-299.
- Yüceol Özenen, M. (2019). Türkçede seni / sizi seslenme sözleri ve Türkçede seslenme (vokatif) durumuna tarihsel bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 726-742.